

УДК 371.2.034

Силко Р. М.

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ С.Ф. РУСОВОЇ

У статті аналізуються провідні педагогічні ідеї вченої з художньо-естетичного виховання дітей. Спадщина С.Ф. Русової розглядається в аспекті фахової підготовки майбутніх вчителів образотворчого мистецтва.

Одним з найважливіших засобів естетичного впливу на дитину вчена вважала образотворче мистецтво – малювання, ліплення, вирізання з паперу та дерева. Вчена була прихильником діяльнісного підходу до викладання образотворчого мистецтва. Окрім власної практичної діяльності учнів, С. Русова приділяла значної уваги естетичному сприйманню учнів. Вчена закликала на уроках широко використовувати краєзнавчий матеріал, знайомити з національним мистецтвом.

Ключові слова: естетичне виховання, образотворче мистецтво, творчість, сприймання.

Згідно сучасної парадигми мистецької освіти, вона, все більшою мірою має базуватися не лише на певному обсязі набутих знань, навичок та вмій у галузі мистецтва але, передусім, на естетичному розвитку особистості, культури її мислення, спроможності знаходити й оперативно використовувати потрібну інформацію в контексті власної, у тому числі й творчої діяльності.

В умовах розбудови національної системи освіти зростають вимоги суспільства до рівня фахової підготовки вчителів початкових класів. Сьогодні школа чекає на спеціалістів, готових до повноцінного включення в соціальне життя, здатних до самовдосконалення як на професійному, так і на особистісному рівні. Особливої значущості набувають питання спеціальної та загальної підготовки майбутніх вчителів до здійснення професійної діяльності у галузі естетичного виховання, образотворчого мистецтва.

Шляхи вирішення даної проблеми можна віднайти у науково-педагогічній спадщині видатного українського педагога С.Ф. Русової, яка у своїх працях приділяла значної уваги естетичному вихованню учнів засобами образотворчого мистецтва. У творчій діяльності С.Ф. Русової, як і в діяльності її сучасників В. Зінківського, Я. Чепіги, І. Стешенка, І. Огієнка та ін. органічно поєднувалась європейська філософсько-педагогічна думка початку ХХ століття в усій її багатоманітності і складності з постійною увагою до завдань створення теоретичних засад і практичного розвитку системи національної освіти. Провідні педагогічні ідеї вченої не втратили своєї актуальності і можуть з успіхом застосовуватись в практиці сучасної школи.

Принципово важливе значення для розвитку сучасної педагогічної думки і освіти мають дослідження Л.В. Артемової, А.М. Богущ, З.Н. Борисової, Я.І. Бурлаки, Н.П. Дичек, І.В. Зайченка, В.А. Качкана, Т.І. Ківшар, Є.І. Коваленко, Н.Г. Ничкало, Т.І. Поніманської, О.В. Проскури, О.В. Сухомлинської, О.Я. Савченко та ін. У них аналізується роль педагогічної спадщини С.Ф. Русової, значення її праць з проблем філософії, педагогіки, психології та методик навчально-виховного процесу у дошкільних навчальних закладах та у школах.

Вивченню та дослідженню педагогічної спадщини С.Ф. Русової присвячені наукові дослідження дисертаційного характеру (І.В. Зайченко, Г.М. Груць, Н.В. Маліновська, З.І. Нагачевська, І.М. Пінчук, С.С. Попиченко, В.Ф. Сергеева, І.Г. Улюкаєва, Т.Б. Слободянюк та ін.). У них дослідники змістовно висвітлюють цілу низку проблем теоретичної та методичної спадщини С.Ф. Русової, аналізують її практичну педагогічну та громадську діяльність.

Проте, окремих праць, присвячених вивченню поглядів вченої на естетичне виховання дітей засобами образотворчого мистецтва практично не існує. Тому *метою статті* є аналіз, систематизація та актуалізація поглядів С.Русової на естетичне виховання дітей засобами образотворчого мистецтва

Основне завдання естетичного виховання С. Русова вбачала у тому, щоб "розвинути свідомість, смак естетичний до найкращого приймання художніх вражень" [2, с. 230], "розвинути почуття краси, вимоги гармонії і в житті, і в душі своїй, і в творах майстрів, і в наших власних творах і вчинках" [2, с. 192].

Одним з найважливіших засобів естетичного впливу на дитину вчена вважала образотворче мистецтво – малювання, ліплення, вирізання з паперу та дерева. Щодо значення малювання в процесі навчання, С. Русова зазначала, що малювання входить у програми всіх наук "першого" навчання і є підготовкою до читання й до письма, необхідне при навчанні слів, а також при навчанні числа; є необхідним додатком до всіх формальних викладів.

Вчена була прихильником діяльнісного підходу до викладання образотворчого мистецтва. Вона вважала (і ми цілком з цим погоджуємось), що естетичне почуття дитини вимагає задоволення, і естетичне враження від тієї чи іншої праці значно підносить "працьовничий" настрій дітей, захоплює їх, тим самим розвиваючи власну творчість. Тому С. Русова була переконана в тому, що на уроках образотворчого мистецтва діти повинні займатися різними видами художньої діяльності і в різних техніках (малювання, ліплення, вирізування, вишивання, плетіння), що сприятиме їх творчому розвитку.

"Улюблена праця дітей – це малювання – казала вчена, – і треба давати дитині дуже рано папір, олівець, крейду, дошку" [2, с. 255]. Але при цьому вона зазначала, що треба цілком відкинути традиційні засоби навчання на гіпсах, на мертвих зразках; навпаки – треба якомога довше не втручатися у малювання дитини і дати їй повну свободу малювати відповідно до своїх уявлень, поволі, разом з розвитком її мислення. "Треба давати дітям у малюванні таку саму волю, як і в іграх, бо кожен малюнок, який би він не був символічний, елементарною своєю технікою є самостійний, індивідуальний мистецький твір" [2, с. 218]. Корисно, не коригуючи малюнки дітей, малювати разом з ними чи на папері, чи на класній дошці. Шляхом безпосереднього наслідування при цьому й передаються деякі технічні засоби. Малюнок дитини тоді стає справді її графічною мовою, якою вона передає свої думки, свої почуття і враження. Вчена відмічала також зв'язок між віком дитини та способом і якістю малювання. На перших етапах дитина ніби грається олівцем, наслідуючи рухи дорослих. Її вабить сам процес випадкової дії. Далі малювання розвивається разом із загальнорозумовим розвитком, з певними дитячими спостереженнями, з розвитком пам'яті. Коли почуття краси міцніше опанує уявлення дитини, воно вплине на її малюнки.

Великої уваги С. Русова приділяла роботі з фарбами, з кольором. Вона закликала розвивати пам'ять кольорів і привчати дітей до певної передачі їх в малюнках. Для цього вона радить використовувати сенсорні вправи, які розвивають не лише гостроту органу, а й сенсорну пам'ять, пам'ять усіх сенсорних вражень. Прикладом може бути вправа, в ході якої вчитель малює на дошці найпростіший кольоровий орнамент і звертає на нього увагу дітей, а на завтра діти повинні самі з пам'яті його намалювати, додержуючись того ж порядку в розподілі фарб.

С. Русова відмічала, що діти більш за все люблять малювати не з натури, а з пам'яті, так як відбулося в їх уяві, в їх пам'яті те або інше явище. Але дітям 7-8 років можна інколи давати малювати з натури, щоб зміцнити їхню спостережливість, їхню увагу до тих чи інших форм, ліній, кольорів, але все на площині, без будь-якого рельєфу, бо діти 10-12 років (переконана вчена) не уявляють собі ані рельєфу, ані перспективи. Завдання вчителя, за С. Русовою, – поширювати засоби малювання дитини, давати їй кольорові олівці, фарби, давати різноманітні теми, викликати "психологічний" малюнок – тобто вираз дитячих переживань під впливом тих чи інших вражень – предметної лекції, екскурсії, оповідання, випадку зі шкільного життя тощо. Чим більше давати учням малювати, чим більше давати їм спостережень, тим діти краще, самостійно, поступово, навчаються малювати.

Чимало дітей виявляють більше здібностей до ліплення, ніж до малювання. Ліпка добре розвиває уяву, допомагає малюванню. Дуже часто дитина може виліпити те, що не в змозі намалювати. Матеріалом для ліплення може бути пісок, глина, пластилін, розмочений папір, тісто. Як і при малюванні, С. Русова радить в процесі роботи давати повну свободу ліпити, що діти хочуть, і тільки надавати їм певних технічних вказівок з приводу того чи іншого матеріалу. Аналізуючи дитячі скульптурні твори, можна побачити, наскільки певні уявлення дитини щодо різних речей. Щодо техніки ліплення, то вчена радить із самого початку навчити робити усю річ з одного суцільного шматка матеріалу, а не приліплювати окремі частини. Для цього вона пропонує починати ліплення з суцільних круглих речей: м'яч, яблуко, вишня, далі – груша, яйце (овал), гриб. Добре виготовленні речі розфарбувати та встромити в них або сірнички, або дрот, що дає дітям велику насолоду результатом праці.

Дуже подобається дітям такий вид діяльності, як вирізування і наклеювання. І тут бажано не давати дітям шаблону, а викликати їхню вільну творчість. Але іншого разу, переконана С. Русова, бажано створити щось насправді гарне, діти самі звернуться за допомогою до вчителя. Те саме можна сказати й про інші види робіт – вчитель лише подає дитині деякі технічні вказівки, інколи намічає тему, але "більш усього дає волю дітям виявляти в кожній праці своє уявлення, свою творчу думку" [3, с. 73].

Окрім власне практичної діяльності учнів, С. Русова приділяє значної уваги естетичному сприйманню учнів, яке умовно розділяється на естетичне сприймання дійсності та естетичне сприймання творів мистецтва. Коли дитину оточує краса, для неї цілком зрозуміла і приваблива, вона впливає на її настрій, нахилає на добре поведження" [2, с. 230]. У зв'язку з цим вчена радить звертати велику увагу на інтер'єр приміщень, в яких займаються діти. Друге джерело естетичних впливів на дитину – це природа в усій її неповторній красі: "в квітках, метеликах, у красі дерева і листя, у співах пташок, у грі світла на воді, в кольорах зорі, у красі далеких краєвидів" [2, с. 231]. Роль вчителя зводиться до того, щоб увага дітей була на все це звернена. Вони повинні переживати красу природи за всякої пори року.

Крім сприймання естетичного у навколишній дійсності вчителю необхідно навчити дітей відчувати естетику і у творах мистецтва, оскільки діти самостійно не доходять до значного розвитку естетичного смаку, він вимагає виховання. С. Русова вважає, що треба у дітей виховувати естетичне судження, можна розбирати з ними твір (малюнок), розмовляти з ними та привчати їх звертати увагу на естетичні елементи – фарби, перспективу, освітлення, правдиву подібність до природи та різницю між нею та мистецтвом. "Це збагачує душу дитини враженнями правди, краси і захоплює її уяву; в душі складається глибоке почуття, бажання і в своєму всьому поведженні здійснювати теж тільки красу" [2, с. 231]. С. Русова закликає на уроках широко застосовувати краєзнавчий матеріал, знайомити з національним мистецтвом: "Естетичне виховання не може бути не національним" [2, с. 85].

Важливим завданням дидактики С. Русова визначає встановлення міжпредметних зв'язків. Вирішенню цієї проблеми, на її думку, допоможе система концентрації, особливо в початковій школі, де кількість предметів дає змогу об'єднати їх не штучно, а цілком природно. Природними С. Русова вважала міжпредметні зв'язки мови (літератури) та образотворчого мистецтва. Адже навчання мови

складається не тільки із слухання літературних творів, не тільки з навчання грамоти, а ще й з уміння викладати свої думки. "Хай на допомогу вислову дитина малює, ліпить, вирізує, користується всякими активно-творчими засобами" – читаємо у "Новій школі" [3, с. 9]. Дитячий малюнок – то дитяча мова, щира й самостійна. Не дивлячись на художню цінність малюнку, він покаже вчителю, що саме з читання найбільше вразило дитину. Бажано, щоб учитель зі свого боку теж додавав малюнки до кожного читання, до кожної бесіди, малюючи на класній дошці крейдою (білою чи різнокольоровою). Дитині потрібна уява, образ, що конкретизуються на очах дитини і цим глибоко вражає її розум і викликає самостійну творчу роботу.

У своїй праці "Теорія і практика дошкільного виховання" [2] С. Русова звертає увагу на значення вроджених інстинктів дитини у процесі її виховання і навчання. "В інстинктах справді виявляється все життя дитини, її первісні нахили, і це примушує вчителя якнайкраще ознайомитися з тим, які саме інстинкти перемагають у його учня" [2, с. 194]. Серед інших вона виділяє так званий "творчий" інстинкт, наголошуючи, що він має велике культурне і соціальне значення. Ми пригноблюємо цей інстинкт, вимагаючи від учня виконання певних зразків, чужих його настрою, його нахилів, але відповідним нашим теоріям. Особливо це стосується образотворчого мистецтва. Педагоги повинні дуже цінити усяку самостійну творчу працю дитини не для того, щоб з кожної дитини утворити майстра в малюванні, а для того, щоб викликати у кожній дитини можливо більше творчих сил, бо це найбільш коштовна річ для розвитку і найбільш індивідуальна.

Підсумовуючи, можна сказати, що С. Русова у своїй педагогічній концепції результатом опанування дисциплін художньо-естетичного циклу бачить не тільки набуття певних знань, умінь та уявлень, а насамперед загальний духовний розвиток особистості, складовими якого є творчі здібності. Морально-естетичне вдосконалення, повага до національної культури, що є співзвучним сучасній парадигмі розвитку мистецької освіти. Отже більшість положень педагогічної концепції вченої можуть з успіхом збагатити сучасну методику викладання образотворчого мистецтва та сприяти усуненню існуючих суперечностей у підготовці фахівців.

Використані джерела

1. Зайченко І.В. Педагогічна концепція С.Ф.Русової / І.В. Зайченко. – Чернігів, 1996.
2. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори. Книга перша / С.Ф. Русова. – К.: Либідь, 1997. – 269 с.
3. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори. Книга друга / С.Ф. Русова. – К.: Либідь, 1997. – 317с.

Sylko R.

S.F.RUSOVA'S PEDAGOGICAL IDEAS IN PROFESSIONAL TRAINING OF THE TEACHERS OF FINE ART

This article analyzes the scientist's leading pedagogical ideas in artistic and aesthetic education of children. S.F. Rusova's heritage is considered in the terms of professional training of future teachers of fine art. Scientist believed that one of the most important means of aesthetic influence on the child was fine art – painting, sculpture, cutting paper and wood. Scientist was the follower of active approach in teaching fine art. In such a case, she noted that we must completely reject traditional training resources on plaster casts, imitations; on the contrary – as much as possible we should not to interfere with the child's drawing and give his complete freedom to draw according to his ideas, slowly, with the development of ideation.

S. Rusova paid a great attention to work with coloring and color. She urged to develop memory of colors and teach children to a certain transfer of them on a water-color drawing. Many children show more ability to sculpture than to painting. Sculpture develops imagination very well, helps drawings. The material for sculpture may be sand, clay, play dough, soaked paper, and dough. Children like such activity as cutting and gluing. It is better not to give children the pattern and try to awake their free creativity. In addition to the practical pupils' activity, S.Rusova pay close attention to aesthetic perception of pupils, which is roughly divided into aesthetic perception of reality and aesthetic perception of art. S. Rusova urged to use widely at the lessons regional material and introduce national art.

S. Rusova highlights so-called "creative" instinct among others, marking that it is of great cultural and social significance. According to our theories we keep down this instinct, requiring the pupil to perform certain samples that are strange to his mood, his inclinations. It especially concerns fine art. According to the scientist's pedagogical concept the result of mastering the subjects of artistic and aesthetic cycle is not only in the acquiring specific knowledge, skills and ideas, but in the general spiritual development of the individual, which consists of creativity, moral and aesthetic improvement and respect to national culture that is consistent to the modern paradigm of art education.

Key words: art, aesthetic education, creativity, perception.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2016